

Тема 1. Витоки протодизайну

Мета: ознайомлення з історією зародження предметної творчості людини; визначення предметної сфери первісного суспільства, дизайнерського начала в Давньому Єгипті Месопотамії, особливостей декорування ужиткових предметів і знарядь, оздоблення житла.

План

1. Зародження предметної творчості людини.
2. Особливості предметної сфери в первісному світі.
3. Предметна творчість людини в Давньому Єгипті.
4. Витоки протодизайну в Стародавній Месопотамії.

Ключові поняття: дизайн, ремесло, мистецтво, оздоблення, орнаментика, гончарні вироби, побут, Первісний світ, Давній Єгипет, Месопотамія.

1. Зародження предметної творчості людини.

Протягом усієї історії розвитку культури кожна людина прагнула прикрасити своє життя, зробити гарними й зручними всі предмети, які її оточують: житло, меблі, посуд, одяг, засоби виробництва тощо. Це стало надзвичайно актуальним і в наш час, оскільки більшість людей усвідомлюють значимість краси й вигоди матеріального середовища. Будь-який виріб має свою історію й для нього характерна відповідна еволюція не тільки зовнішньої форми, а й технічних характеристик. Звичайно, у стародавні часи, коли виробництво ужиткових предметів було справою виключно ручної праці, ремесло й мистецтво складали єдине поняття. Ремісник поєднував у собі одночасно й художника, і конструктора-технолога. Ремісничє виробництво, будучи на той час основним видом виробництва, проіснувало без особливих змін до кінця Середніх віків. Еволюція форми в різних виробках проходила по-різному. Більшість різноманітних виробів змінювали свою зовнішню форму під впливом розвитку науки й техніки. Це безперечно відіграло вагомую роль в еволюції кожної конкретної речі. Однак не варто відкидати й такі фактори впливу на формування виробу, як історичні, соціально-економічні, політичні та психологічні. Розвиток архітектури загалом, і «малої» архітектури зокрема, завжди тісно поєднувався з архітектурними стилями відповідної епохи. Це особливо спостерігається в інтер'єрі різноманітних приміщень (культових, службових, житлових). Зв'язок архітектури з «малою» архітектурою можна прослідкувати з початку XVIII ст. до наших днів. Проте більшість конструкторів того часу відкидали естетику в промислових товарах, хоча в другій половині XIX ст. промислове виробництво досягло зрілості до естетичності масового виробництва. На початку XX ст. діяльність художників прикладного мистецтва обмежувалась предметами меблів, ужиткових виробів і внутрішнього оздоблення. Основним художнім стилем того часу був модерн. У різних країнах він увібрав в себе специфічні зовнішні риси, які пов'язані з використанням національних орнаментальних мотивів. Однією з характерних

рис модерну була еkleктичність, змішування різних стилів. Для модерну характерне поверхневе механічне декорування предметів без врахування конструкції і функціонального призначення, однак при всіх недоліках деяких основних художніх конструкцій модерну він, усе-таки, відіграв важливу роль у розвитку прикладного мистецтва. Це була перша спроба налагодити контакти між мистецтвом і технікою, творчістю художника й промисловим виробництвом. Утвердження естетичної значущості технічної форми знайшло своє логічне вираження в конструктивізмі, який виник одночасно в різних країнах на початку 20-х років ХХ ст. і розповсюджувався у зв'язку з ростом індустріальної техніки і впровадженням нових різноманітних матеріалів. Конструктивісти намагалися довести, що технологічно та функціонально виправдана конструкція вже має вищі художні якості і загалом може задовольнити естетичні потреби сучасної людини, для якої характерний утилітаризм щодо всіх явищ дійсності. У 20-х – на початку 30-х років почалось широке залучення архітекторів і художників до роботи в промисловості. Створюються нові відносини між мистецтвом і промисловістю. У країні організовуються художньо-проектні бюро та науково-дослідний інститут технічної естетики. У 1957 р. була створена Міжнародна рада індустріального дизайну, яка сприяла розвитку дизайну в усьому світі. У вересні 1969 р. на конгресі Міжнародної ради індустріального дизайну в Лондоні було прийнято визначення «дизайн».

Дизайн – це творча діяльність, метою якої є формування гармонійного предметного середовища, що найбільш повно задовольняє матеріальні й духовні потреби людини. Проникнення дизайну в наше життя зближує матеріальне виробництво з мистецтвом і цим самим збагачує духовний світ людини. Вивчення і пропаганда технічної естетики й художнього проектування дизайну є важливим суспільно-економічним завданням у формуванні інтелектуальної особистості на сучасному етапі розвитку цивілізації. Створюючи нову річ, дизайнер надає їй форму, яка найбільше відповідає функції та значенню предмета. Проте вона повинна не тільки добре виконувати свою функцію, а й органічно поєднувати форму, колір і матеріал. Тільки завдяки знанням історичних цінностей цивілізованого світу, їх вивченню й аналізу можливе подальше вдосконалення прекрасних виробів світового рівня. Вивчення історії художніх виробів, інтер'єрів, одягу та інших предметів сприятиме в подальшому їх вдосконаленню.

Промислове мистецтво, технічна естетика, художнє конструювання, дизайн – назви, які з'явилися порівняно недавно. За смисловим значенням вони дуже подібні, проте найбільш поширеним у цей час є дизайн. Технічна естетика є теорією дизайну, і вони разом формують гармонійне предметне середовище, сприяють підвищенню ефективності виробництва. Під художнім конструюванням в інженерній практиці розуміють розробку якоїсь деталі або частини будинку. Якщо мова йдеться про цілий виріб або будинок, то це прийнято називати проектом. Художнє проектування, дизайн – це новий творчий метод проектування товарів промислового виробництва. Його впровадження забезпечує високу якість продукції, поєднуючи в ній утилітарні

й естетичні принципи. Під утилітарними принципами розуміють корисність, функціональність, вигідність у користуванні, конструктивність, технологічність та економічність, а під естетичними – красу, витонченість, виразність й образність. Ці поняття взаємопов'язані, причому утилітарне більшою мірою залишається визначальним і домінуючим, проте не варто відкидати естетичність та красу. Тільки такі якості забезпечуватимуть конкурентоспроможність виробів на світовому рівні.

2. Особливості предметної сфери в первісному світі.

Людство існує вже багато тисячоліть, однак умови його життя, побуту й праці в різні епохи були різними – від звичайного шатра, лігва, печери й примітивних засобів до сучасного високорозвинутого суспільства. Усе це стало можливим тому, що людина здатна мислити, учитись і працювати. Оскільки мислення первісних людей було примітивним, то й знаряддя праці й побуту були досить простими й малоефективними, а більшість племен тисячоліттями жили в печерах, крім примітивної зброї та засобів, їм нічого не було потрібно, бо жили й спали на землі. До речі, у країнах Близького й Середнього Сходу ще дотепер зберігся такий звичай відпочинку. Однак прагнення людини поліпшувати умови побуту й праці привели до створення хоч і примітивних, однак різноманітних виробів, насамперед із деревини, оскільки вона є найпоширенішим і найдоступнішим матеріалом. Кам'яна сокира, ніж, колесо, важіль стали основою розвитку механіки. У цей історичний період відкривають і вогонь.

У ранній кам'яний період розвитку (XV–XIII тис. до н.е.) печера вже не задовольняє людину, і вона починає будувати житло у вигляді шатра, хижки із деревини, тростини та подібного до них матеріалу. Ці будівлі ставлять на твердій основі й залежно від місцевості та клімату вони мають різні форми, які поступово змінювались. Спочатку це були хижки, землянки, юрти, а потім дерев'яні будівлі. Їх складали із тонких жердин, ззовні покритих гілками або плетінням із прутів, а зсередини обмазували глиною або завішували шкірами тварин. Такими копіями примітивних будівель є будинки-урни з глини, які слугували для поховання праху померлого. У період неоліту, крім тваринництва й землеробства, з'являються такі ремесла, як ткацтво, гончарство й обробка деревини. На цих виробках уже з'являється орнаментика, яка зберіглася на окремих з них до сьогодення. Перші елементами орнаментики – це зигзагоподібні й хвилясті лінії, круги. Розвиток йде від конкретного зображення до абстрактних форм. Окремими мотивами оздоблення є стилізовані зображення або символи предметів діяльності. Наприклад, зигзагоподібна лінія зображає землю, а хрест – птаха. Ці зображення стають все більше абстрактними, зберігаючи тільки найхарактерніші обриси реальних предметів, постійно перетворюючись у символи, а стилізуючись у творчі абстракції, створюють орнаментуку. Деяким художнім елементам приписувалась чудодійна сила, що робило такий орнамент «божественним». Часто створювали орнамент не за конкретним замислом, а за властивістю матеріалу або техніки обробки. Така орнаментика

розкривала структуру предмета (рисунок з'єднання цеглин) і дістала назву структурної. Унаслідок цього межа між повсякденним ремеслом і мистецтвом стирається. Основою кожного орнаменту є ритм, тобто повтор однакових елементів, що часто застосовується у виробх декоративно-ужиткового мистецтва й сьогодні. Традиція орнаментики в первісному суспільстві була обов'язковою.

Кожна маленька громада самостійно без поділу праці створювала своє традиційне житло, знаряддя праці, побут і зброю. У період неоліту кам'яні предмети поступово вдосконалюються, що приводить до появи дерев'яних хижок на сваях, які є першою свідомою формою дерев'яної будівельної діяльності. Такі поселення виявлені на території сучасної Швейцарії, Баварії, Австрії, а в Новій Гвінеї ще і зараз є такі хижки. Однак успішно просуватись вперед можна було тільки тоді, коли людина освоїла метал (у III–VI тис. до н.е. – бронзу, а в кінці II тис. до н.е. – залізо). Це створило сприятливі передумови для вдосконалення процесу переробки різних матеріалів, зокрема деревини, з якої будують житло й виготовляють різноманітні предмети побуту. Металеві знаряддя праці повністю витісняють примітивні кам'яні. Інструменти з металу дають можливість виготовляти нові конструктивні елементи з'єднань (різноманітні шини, шканти, цапфи).

Поступово розвивається столярна справа, хоч чіткого поділу на дерев'яні будівлі, меблі, предмети вжитку в сучасному розумінні на той час ще не було. З появою металевих інструментів значно вдосконалюється мистецтво різьби по дереву, що починається ще з кам'яної епохи. І хоча до нас дійшло дуже мало тогочасних різьблених дерев'яних виробів (тарілки, скриньки, чаші й навіть табуретки) із-за нестійкості деревини, однак залишки художніх виробів з інших матеріалів засвідчують про гарні смаки й високу майстерність тодішніх ремісників. Усі ці досягнення сприяли розвитку продуктивних сил, які привели до розпаду громад, а це, зі свого боку, – до зародження цивілізації.

Якщо первісна людина свої будівлі й предмети побуту створювала тільки для задоволення елементарних потреб, то в період зародження цивілізації будівлі, меблі та інші ужиткові речі мають уже елементи оздоблення, що надає їм мистецького вигляду. Поєднання функції та мистецтва сприяє вираженню ідейного змісту, тобто свідомого художнього оформлення, яке називається стилем.

Стильові оздоблювальні елементи зустрічаються в будинках, меблях, ужиткових речах та сувенірах і є характерними для відповідної епохи. Предмети домашнього вжитку виготовляли з масивних металевих дерев'яних колод, не було чіткої межі між меблями та іншими побутовими речами. Наприклад, видовбана тарілка на ніжках слугувала одночасно й посудом, і столом. Конструктивні елементи з'єднань з'являються тільки після вдосконалення поділу дерев'яних колод на дошки й бруски за допомогою пил. Першими це застосували єгиптяни. Одночасно з розвитком столярної справи вдосконалюються інструменти й технологічні процеси для виготовлення різноманітних виробів, а також їх художнє оформлення й оздоблення. Навіть предмети, виконані з одного куска дерева, оздоблювались прекрасною різьбою,

хоча вона і не мала практичного значення. Різьба є найстарішою художньою технікою оздоблення виробів із деревини. Унаслідок удосконалення інструментів і пристроїв поступово розвиваються й інші техніки художньої обробки деревини (інкрустація, інтарсія, маркетрі). Предмети побуту стародавніх племен дають нам змогу оцінити їх рівень історичного розвитку. Наприклад, розвиток окремих народностей Австралії на початку нашого століття можна було прирівняти до кам'яного періоду. А окремі народності Океанії (малайзійці, полінезійці, мікронезійці) і південно-американські племена вели образ життя періоду неоліту. Однак уже й на той час вони пишно прикрашали свої хижки розписом і різьбою, а виготовлені ними примітивні побутові предмети не завжди достатньо відповідали своєму функціональному призначенню, проте рівень стилізованої орнаментики на них був достатньо художнім. Це свідчить про те, що вже навіть тоді мистецтво захоплювало людей.

3. Предметна творчість людини в Давньому Єгипті.

У Єгипті було високорозвинуте мистецтво ще тоді, коли Європу заселяли варварські племена. Історія Стародавнього Єгипту – однієї з перших рабовласницьких держав, починається з V тис. до н. е. Єгиптяни створювали монументальні архітектурні пам'ятники (піраміди), а також мистецькі меблеві та побутові вироби. Вони набагато випередили всі інші народи, установивши норми свідомої творчої діяльності. В Єгипті ми вперше зустрічаємось із розвинутим стилем, який став основою європейських зразків. Стилєва єдність творів архітектури, меблів, посуду, ювелірних та інших побутових виробів визначалась прагненням відтворити в їх образах ідею стійкої і вічної влади фараона. Однак архітектурні рішення виробів для звичайних людей були значно простішими й недовговічними.

В єгипетському мистецтві, як і в суспільному житті цієї країни, спостерігається особлива строгість і впорядкованість, уніфікованість художніх форм, які збереглися протягом багатьох тисячоліть. Мистецтво Єгипту розвивалось під сильним впливом стародавнього релігійного світогляду. Оскільки єгиптяни вірили в загробне життя, то в могилу померлого клали все те, що йому могло знадобитись у потойбічному світі. Завдяки такому культу захоронення в пірамідах і гробницях, а також сухому клімату Єгипту дотепер зберіглося багато прекрасних пам'яток культури. Єгиптяни вважали художні зображення живими й вічними, тому мистецтву вони надавали важливого значення. Художні форми були настільки стилізовані, що перетворювались майже в символи. Про це свідчить упорядкована орнаментика, а також характерне ієрогліфічне письмо єгиптян. Однак раціональне мислення їх спрямовувалось до простоти форм. Є припущення, що чотирикутний будинок збудований уперше в Єгипті. Для будівництва вони спочатку використовували глину, а потім уже й камінь. Для будинків панівних класів застосовували дерев'яні колоди для каркасу, а стіни викладали цеглою. З'являються й поверхові будинки з терасами й плоским дахом. Усередині будинки були багато й пишно оформлені. Розкішні колони підтримували стелі,

фрески прикрашали стіни, а килими й занавіски завершували оздоблення інтер'єру. Про це свідчить відкриття (1922 р.) гробниці фараона Тутанхамона періоду Нового царства, де було знайдено багато абсолютно неушкоджених меблів та інших виробів декоративно-ужиткового мистецтва, оскільки єгиптяни поряд із мумією ставили в камеру гробниці й комплект домашньої обстановки.

Одним із найдавніших виробництв в Єгипті було гончарне. Гончарі місили суміш ногами, після чого шматок глини клали на гончарне коло – простий дерев'яний диск, що обертається навколо осі. Готовий виріб обпалювали в печі. З глини робили горщики, миски, чаші, глечики, кубки, посуд із загостреним дном для зберігання вина й пива або великі глечики з округленим дном.

З додинастичного періоду до нас дійшли амулети й намиста, посуд і кахлі з фаянсу. Глазур для фаянсу була здебільшого синього або зеленого кольору. Фаянс був крихким матеріалом, тому його рідко формували на гончарному колі, частіше предмети були виліплені руками. У скельних підземних галереях піраміди Джосера є блакитні кімнати, де стіни оброблені фаянсовою глазур'ю, кахлем.

Винахід єгиптянами скла пов'язують саме з виготовленням фаянсу й глазури. З часу Нового царства дійшли скляний посуд і вази, що свідчать про зародження виробництва скляної мозаїки.

Серед ремесл вагоме місце посідає обробка шкіри й виготовлення з неї різних предметів побуту. Виробленням шкір займалися вже в епоху Стародавнього царства. З шкіри робили сандалі й сумки для папірусів, бурдюки для води, пізніше до них додалися шоломи, спорядження, зброя. З шкіри робили й деталі бойових колісниць. Єгиптяни оволоділи мистецтвом тиснення шкіри й почали прикрашати вироби з неї витонченими орнаментами.

Отже, коли Європа ще була заселена варварськими племенами, у Єгипті була створена високорозвинена культура. Ця велика цивілізація посідає особливе місце в історії матеріальної культури людства. Як в монументальній архітектурі, так і в декоративно-ужитковому мистецтві єгиптяни, випередивши всі інші народи, установили норми свідомої творчої діяльності. У Єгипті ми вперше зустрічаємося з розвиненим стилем, який став джерелом європейських стилів.

4. Витоки протодизайну в Стародавній Месопотамії.

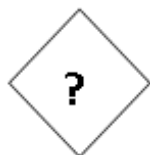
На території Месопотамії між річками Тигр і Євфрат існували східні рабовласницькі деспотичні держави Вавилонія, Ассирія та Персія, які періодично панували протягом трьох тисячоліть. Спочатку з 2250 р. до н.е. вавилоняни, потім у 1500 р. до н.е. їх завоювали ассирійці, а тих в 539 р. до н.е. – перси. Сприятливі умови цього міжріччя створювали основу для високої цивілізації. І хоч військові деспотичні імперії змінювали одна одну, усе одно тут народилась висока культура. Зокрема був створений календар, система числення й грошова система. Високого рівня досягла астрономія та інші науки. Створена прекрасна література. Країна мала будівничих. Вавилон і Ніневія

стали центрами вавилоно-ассирійської культури. У Вавилоні на той час уже були міські дороги, каналізація, у палацах – ванни, кімнатні туалети, а також тисячі сади.

У зв'язку з постійним нападом сусідів архітектура була спрямована на будівництво укріплень. Стіни, портали, бронзові ворота та інші укріплення були товстими і міцними, бо мали оборонне значення. Архітектурні рішення будинків були подібні до оборонних споруд. Будинки будували з обпаленої цегли, часто навіть багатопверхові. Камінь використовували тільки для декорування й рельєфних зображень. Палаці для знаті будували на пагорбах, оточуючи їх товстими стінами та ровами. Структура міст відображала структуру класового суспільства. Однак про обстановку житла ми можемо дізнатися лише з археологічних розкопок, яких до нас дійшло не багато.

Вавилоняни й ассирійці захоплювались солідними масивними формами великих розмірів. На відміну від струнких і витончених єгиптян, вони зображували себе масивними й незграбними, з великими мускулами. Крім архітектурних пам'яток до нас дійшли й рельєфи на каміннях, де майстерно зображені тварини, сцени військових подій і полювання. З цих зображень ми судимо й про предмети домашньої обстановки та побуту, хоча більшість їх, за винятком окремих бронзових предметів, до нас не дійшли. Дещо про життя ассирійців нам відомо із записів клинопису, а також із описів грецьких істориків.

Не дивлячись на те, що в VI ст. до н.е. перси захопили Вавилон, а пізніше всю Малу Азію та Єгипет, у культурі й мистецтві вони поступались цим країнам. Однак із посиленням їх влади вони прагнули до розкішного побуту. У житлових будинках персів зберігся асиро-вавилонський стиль, однак він був значно розкішнішим. Ця розкіш передавалась і на оздоблення меблів. Стелі, стіни, підлоги оздоблювали різнокольоровими керамічними плитками, карнизи та фризи прикрашали фігурами тварин і людей. Якщо внутрішні приміщення персів відповідали вимогам східного комфорту, то меблеві форми майже не змінювались за конструкцією, проте елементи декору стали значно пишнішими.

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність поняття «дизайн».
2. Які ремесла з'являються в період неоліту?
3. У яку епоху первісного світу з'являється орнаментика?
4. З яких матеріалів виготовляли предмети домашнього вжитку?
5. Які монументальні архітектурні пам'ятники створювали єгиптяни?
6. Назвіть специфічні особливості декоративно-ужиткового мистецтва Давнього Єгипту.
7. З яких матеріалів будували будинки в Месопотамії?

Практичні завдання:

1. Підготувати презентацію Power Point (тема за вибором студента):
 - «Зародження ремесл у Первісному світі»;
 - «Конструктивні та декоративні рішення меблів та інтер'єру в Давньому Єгипті»;
 - «Особливості конструкцій, орнаментики в Месопотамії».
2. Написати реферат (тема за вибором студента):
 - «Передумови зародження предметної творчості»;
 - «Особливості оформлення інтер'єрів у Давньому Єгипті»;
 - «Особливості облаштування житла в Месопотамії».